

VLADIMÍR SMĚKAL

OSOBNOST A PSYCHOLOGICKÉ DÍLO JUBILUJÍCÍHO JOSEFA ŠVANCARY

Profesor Psychologického ústavu FF MU v Brně PhDr. Josef Švancara se 2. dubna 1994 dožil sedmdesáti let. Narodil se v Bohuňově na Českomoravské vysočině, psychologii vystudoval u profesora Mihajla Rostohara na Masarykově universitě v Brně v poválečných letech.

Profesor Švancara se hlásí k Rostoharovi jako k učiteli, který na něj nejvíc zapůsobil. Ze srovnání obou se však ukazuje, že jde o vzor, který Švancaru inspiruje spíše k svébytnosti a nezávislosti v úsudku, k uchopení psychologie v co největší šíři, aniž by to bylo na úkor hloubky zaměření, a k vysoké metodologické kultuře osobnosti, než k přejímání detailních teoretických stanovisek a způsobů myšlení. Rostohar jako přední střeoevropský představitel celostní a tvarové psychologie nesporně působil na své žáky formátem a silou své osobnosti i svou myšlenkovou vyhraněností. Profesor Švancara byl již v mládí natolik sám sebou, že jeho povahovému a odbornému vyladění vyhovovala podnětná atmosféra a experimentální tradice ústavu i výzkumná tematika, kterou na ústavu dříve rozpracoval docent Ferdinand Kratina, v době Švancarových studií již nežijící, a v níž úspěšně pokračovala docentka Ludmila Kolářiková. Filosofické zakotvení v kritickém realismu jej uchránilo před eklektickým pozitivismem, který na ústavu též zastávali svými pracovními postupy někteří učitelé, a pomohlo mu uchovat si čistotu a preciznost myšlení, i neúplatnost povahy navzdory deformujícímu tlaku čtyřiceti let duchovní devastace společnosti.

Po vystudování odborné psychologie pracoval náš jubilant krátkou dobu v Sociodiagnostickém ústavu v Brně, pak byl téměř deset let psychologem neurologické kliniky fakultní dětské nemocnice.

Od počátku své profesní dráhy vědecky publikoval vesměs původní sdělení v Čs. psychologii, Čs. pediatrii, Čs. neurologii a psychiatrii, Čs. hygieně, popularizoval poznatky psychologie v časopisech Vesmír, Věda a život aj. V padesátých letech se na katedře psychologie brněnské university konala pravidelná odborná setkání psychologů z praxe. J. Švancara byl jejich pravidelným aktivním účastníkem – kritickým diskutujícím i přednášejícím. Už tehdy – v jeho vědec-

kém mládí – zaujala pozorné posluchače vědecká erudice, péče o neotřelost vyjadřování a jemný humor. Moudrost přibývajících let prohloubila zájem profesora Švancary o kulturu odborného vyjadřování, k níž neúnavně vede i studenty a spolupracovníky.

Významným předělem ve vědecké kariéře profesora Švancary byl přechod do Výzkumného ústavu pediatrického (1964), kde od počátku promyšleně buduje experimentální laboratoř a pracuje na vývoji přístrojových metod, zejména pro diagnostiku mikrovibrací a rytmicity psychického dění, dále pak testů pro diagnostiku pozornosti, dotazníků a škál pro vývojově psychologické výzkumy prostřednictvím studia dvojčat, zpracovává interpretační postupy kresebných metod. V té době, tj. od poloviny šedesátých let se též stává externím učitelem brněnské univerzitní katedry psychologie, odchází na jednosemestrový studijní pobyt do Kanady a po návratu přechází na katedru na plný úvazek. Současně působí i v nově založené Psychologické laboratoři ČSAV v Brně, kde je mu svěřena psychologická část longitudinálního zkoumání brněnských dětí.

Z každého místa působení prof. Švancara vytěžil vědecké výsledky, které tvoří základní fond české odborné psychologické literatury. Ovocem klinické práce na dětské neurologické klinice je cenná a dodnes živá publikace o neurózách v dětském věku (spolu s neurologem doc. MUDr. V. Holubem). Působení ve Výzkumném ústavu pediatrickém přineslo významné studie o rytmicitě duševního dění, studie řešící otázku základních faktorů vývoje a osobnosti, m.j. habilitační práci „Homeostaze endogenních a peristatických činitelů psychického vývoje“, jejíž vydání a naplnění znemožnila sovětská okupace.

Obdobím normalizace začala pro něho léta nepřijemností, omezování a diskriminací. Na nesmyslná příkazy a zákazy reagoval s nezávislostí sobě vlastní a v souladu s ideálem nepokořitelné lidské důstojnosti. Uveďme jeden příklad za mnohé: Když přišlo nařízení, že studenti nesmějí citovat psychology, kteří odešli do exilu, nebál se ve výuce ironicky sdělit, že jediný emigrant, kterého možno citovat, je Jan Amos Komenský.

Navzdory všem překážkám vydal prof. Švancara v sedmdesátých letech s kolektivem spolupracovníků záslužné dílo „Diagnostika psychického vývoje“, které vyšlo jen u nás ve třech vydáních a bylo přeloženo do ruštiny a bulharštiny. Na Slovensku publikoval studii „Biologická determinácia ľudského správania“, v níž rozvedl a shrnul i základní poznatky své habilitační práce. V sedmdesátých a osmdesátých letech napsal též několik cenných učebních textů, které jsou původními odbornými díly a vzornými učebnicemi, přesto že mohla být vydána jen jako skripta, a to ještě s výhradami bdělých strážců ideologické čistoty. Jsou to: Emoce, city a motivace, Psychologie stárnutí a stáří, Kompendium vývojové psychologie, Aktuální otázky psychologické terminologie a Poruchy psychického vývoje.

Ti, kteří měli příležitost stážovat u prof. Švancary v době jeho praktického působení, se kromě smyslu pro přesnost a pracovní odpovědnost, naučili dívat na psychologii jako na exaktní vědu, která dokáže problémy nejen identifikovat,

ale i srozumitelně popsat a vysvětlit tak, aby bylo možno na základě poznání pozitivně ovlivnit zlepšení zdravotního stavu nebo výchovné situace. Tato zkušenost v době, kdy se psychologie ztrácela buď v jalových filosofických frázích nebo v neurofyziologickém redukcionismu, byla pro studenty stážisty povzbuzením a inspirací.

Jako vysokoškolský učitel se profesor Švancara vyznačuje promyšlenou didaktickou nedirektivností, která studenty maximálně stimuluje k odbornému zrání, k odpovědnosti a samostatnosti. Je to patrné i na vysoké úrovni diplomových prací vznikajících pod jeho vedením.

V roce 1986 byl prof. Švancara předčasně penzionován s odůvodněním, že jako vědeckému pracovníkovi mu pracovní povinnost končí v šedesáti letech a že tedy vlastně přerluhuje. Skutečným důvodem však byla jeho duchovní světonázorová nekonformnost a nepokořitelnost, která ve spojení s neúprosným smyslem pro spravedlnost musela tehdejším mocným připomínat jejich vlastní kompromisnictví. Nikomu z rozhodujících činitelů přitom nevadilo, že vyučuje v celém rozsahu pedagogické normy, že vede diplomové práce a že je na katedře psychologie nepostradatelný pro svou odbornou erudici a vynikající pedagogické kvality.

Proto ihned po návratu svobody byly podniknuty kroky k návratu prof. Švancary na filosofickou fakultu, kde od devadesátého roku opět vyučuje na plný úvazek, je předsedou oborové rady pro doktorandské studium a vydatně přispívá k obnově dobrého jména ústavu. Jako pamětník působení zakladatele brněnského universitního Psychologického ústavu prof. M. Rostohara, usiluje jednak o navázání na dobré tradice a jednak o budování nových východisek brněnské psychologie. Organizuje novou koncepci výuky obecné psychologie, do jejíhož systému nově zavedl i systematický výklad z kognitivní psychologie. Vycházejí jeho další učební texty, Geneze systémů empirické psychologie a Kapitoly z kognitivní psychologie.

Již nyní je možno říci, že k jeho velkým zásluhám pro budoucnost patří iniciování a spoluvytváření koncepce integrativní psychologie jako výukového předmětu i jako badatelské orientace. Integrativní psychologie představuje v pojetí profesora Švancary interdisciplinární přístup umožňující studovat a objašňovat jednotícím způsobem základní problémy psychologie.

V profesoru Švancarovi mají jeho kolegové i žáci příklad vzácně integrované osobnosti, jejíž každý čin je autorským dílem a v jejímž každém činu je vyjádřena jeho životní deviza: „Dobro, pravda a krása“.

Pracovníci Psychologického ústavu FF MU v Brně spolu se všemi žáky přejí profesoru Josefu Švancarovi hodně zdraví, sil a svěžesti, v životě i vědecké práci, a to nejen na poli integrativní psychologie.

STATI — PAPERS

